

УДК 338 [314.116:159.922.63](520)

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ НА ЕКОНОМІКУ ЯПОНІЇ

Конєва Т.А., Кузнєцов А.В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Стаття присвячена проблемі визначення причин старіння нації в Японії та напрямків впливу демографічної ситуації на економіку даної держави. У рамках дослідження було виявлено негативні тенденції щодо низьких темпів економічного зростання країни, зменшення обсягів, від'ємної величини чистого експорту за останнє десятиріччя. Серед основних причин такого стану в економіці було розглянуто роль демографічної ситуації. Зокрема, проаналізовано вікову структуру населення Японії, встановлено причини зростання частки людей похилого віку, абсолютного та відносного зменшення кількості дітей та працездатного населення. Досліджено можливі напрямки впливу демографічного чинника на економічні показники країни: споживчий попит, дефляцію (інфляцію), рівень доходів бюджету.

Ключові слова: економічне зростання, дефляція, демографія, вікова структура населення, працездатне населення, старіння нації.

Постановка проблеми. Більшість розвинених країн світу переживають процес старіння нації. Основними причинами цього є: високий рівень системи охорони здоров'я та медичного страхування, величезний вплив традицій, активізація політики залучення жінок до праці у зв'язку зі зниженням чисельності робочої сили, поширення інфантильних тенденцій серед молодого покоління. Це призводить до зростання відсотку населення у похилому віці, але разом з цим до зменшення обсягів молодого покоління, зокрема дітей. Окрім соціального ефекту процес старіння нації негативним чином відображається на економіці таких країн.

Не стала виключенням Японія. Однією з причин низьких темпів економічного зростання та від'ємного чистого експорту в державі зазначають демографічний фактор. Згідно створеного спеціалістами університету Тохоку онлайн-калькулятора приблизно через 1700 років у Японії залишиться лише 1 дитина віком до 15 років [1]. Старіння населення призводить до падіння споживчого попиту, зменшення частки людей працездатного віку, зменшення доходів бюджету, податкового тиску на працююче населення та загального зниження темпу зростання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми впливу чисельності населення на економіку розглядали А. Сміт та Д. Рікардо, які пов'язували стрімке зростання чисельності населення із перевищенням пропозиції робочої сили над попитом на неї, що відображається у зниженні заробітної плати, однак природні зміни руху народонаселення анулюють коливання економіки країни.

Т. Мальтус виступав за жорстке регулювання чисельності населення, оскільки неконтрольоване зростання населення призведе до голоду на Землі.

Ф. Модільяні створив теорію життєвого циклу, згідно з якою у молодому віці люди більше залучають кредити, при отриманні максимального доходу – інвестують кошти у активи, після виходу на пенсію – продають дані активи для забезпечення власного споживання [2]. М. Джузеліса та Е. Такатса дослідили зв'язок між віковою структурою населення країн та рівнем інфляції у 22-ох розвинутих країнах світу у період з 1950 до 2010 рр. за допомогою кореляційного аналізу, зокрема з використанням моделі лінійної регресії, та дійшли висновку, що зростання

частки залежного населення (дітей та пенсіонерів) призводить до інфляційних процесів [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючі наукові роботи ситуація в Японії потребує додаткового дослідження. Ця країна досить специфічна стосовно політичної, економічної та соціальної ситуації. За останні десятиліття з'явилися дуже багато негативних тенденцій, зокрема серед молоді, які обумовлюють демографічний стан та багато в чому є причинами низьких темпів економічного зростання.

У зв'язку з цим, метою даної статті є визначення причин старіння нації в Японії та напрямків впливу демографічної ситуації на економіку даної держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема впливу демографії на економіку стає все гострішою з кожним роком через старіння населення, що є результатом змін у процесах народжуваності, смертності та міграції. Загальновідомим є той факт, що населення світу у 1920-х рр. становило близько 2 млрд. осіб, станом на початок 2016 р. воно зросло до 7,4 млрд., до 2024 р. прогнозується зростання до 8 млрд. осіб.

При цьому, у 1950-х рр. тільки 8% населення світу були старшими за 60 років, на початку 2016 р. – 12% (приблизно 900 млн. осіб), у 2025 р. очікується підвищення частки даної вікової групи до 22% (1,2 млрд.) [4].

Старіння населення має безпосередній вплив на функціонування економіки країни. Це явище призводить до:

- зростання коефіцієнту залежності – зростання частки людей, які потребують пенсійного забезпечення, та відповідне зменшення частки працездатного населення;
- скорочення чисельності працівників, що призводить до підвищення конкуренції на ринку працевлаштування і, як результат, до інфляції заробітної плати;
- збільшення державних витрат на охорону здоров'я та пенсійне забезпечення;
- зростання податкових платежів для працездатного населення та представників бізнесу, що в свою чергу призводить до скорочення інвестицій та уповільнення темпів зростання;
- скорочення капітальних інвестицій. Дане явище стосується не тільки представників бізне-

Таблиця 1

Зростання реального ВВП Японії у 2007-2016 рр.

Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Темп зростання, %	1,65	-1,09	-5,41	4,19	-0,11	1,49	2	0,33	1,21	1,0

Джерело: [5]

Таблиця 2

Чистий експорт (ЧЕ) Японії у 1960-2016 рр., млрд. дол. США

Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ЧЕ	85,46	22,62	28,82	83,25	-33,43	-95,94	-119,44	-119,57	-14,15	37,55

Джерело: [5]

су, але і населення. Зростання тривалості життя особи після виходу на пенсію змушує її збільшити частку власних заощаджень на період перебування на пенсії, що, у свою чергу, впливає на скорочення споживання та інвестування у працездатному віці;

– змін у структурі економіки країни. Зростання людей пенсійного віку вимагає збільшення кількості товарів і послуг, призначених для даної вікової групи.

Японія на сьогоднішній день є однією з країн, для яких проблема старіння населення стає дедалі гострішою. У 1990-х рр. Японія випередила увесь світ за рівнем економічного розвитку та доброти населення, у тому числі завдяки курсу експортоорієнтованої економіки.

На даному етапі темпи економічного зростання Японії є низькими, в 2008-2009 та 2011 рр. можна було спостерігати від'ємні темпи росту реального ВВП (табл. 1).

Обсяги чистого експорту, які є дуже важливою складовою платіжного балансу Японії, протягом 2011-2015 рр. були також від'ємними (табл. 2).

Дефляція, зниження темпів зростання ВВП, від'ємний чистий експорт є характерними для сучасної Японії навіть попри величезні зусилля уряду стимулювати економіку. Серед них можна зазначити програму кількісного пом'якшення (quantitative easing), що розпочалась у 2012 р., метою якої було здешевлення грошей через купівлю державних облігацій Банком Японії та зниження доходності облігацій до 0%.

Японія збільшила власну частку у МВФ до 430 млрд. дол. США для збільшення бази кредитування країн Європейського Союзу як головних торговельних партнерів держави.

Серед основних причин негативних явищ в економіці Японії відокремлюють: світову фінансову кризу, перенесення виробництва японськими компаніями закордон, аби застрахувати себе від ревальвації єни; технологічний розвиток Китаю та «азійських тигрів» в останні десятиліття як основних конкурентів Японії на міжнародному ринку. Однак, все частіше до даного списку додають і демографічний чинник [6].

Розвиток системи охорони здоров'я сприяли становленню японців як нації із найдовшою тривалістю життя. Разом з цим, спостерігається низький рівень народжуваності, що сповільнив приплив молоді на ринок праці Японії (табл. 3).

Як видно з табл. 3, проблема старіння суспільства набирає доволі значних обертів і є актуальною вже протягом більше 40 років. За останні 15 років вікова структура населення змінилась не тільки у відносних, а й у абсолютних показниках. Відтак, при майже падаючій загаль-

ній чисельності населення, частка осіб віком 65 років і старше зросла на 9,34% (майже 12 млн. осіб), а частка працездатного населення віком 15-64 роки скоротилась на 7,37%, тобто на 9,637 млн. осіб. Однак, найбільш тривожним є зменшення кількості дітей в країні на 2,5 млн. осіб.

Таблиця 3

Населення Японії за віковими групами у 2001 та 2016 рр.

Вікова група	2016		2001	
	Населення, тис. осіб	Частка населення, %	Населення, тис. осіб	Частка населення, %
0-14	15746	12,4	18283	14,3
15-64	76502	60,3	86139	67,67
65+	34671	27,3	22869	17,96
75+	17010	13,4	13336	10,47
85+	5235	4,1	9532	7,48
Загалом	126918		127291	

Джерело: [7]

Наведені статистичні дані свідчать не тільки про зростання тривалості життя населення, але і зниження рівня народжуваності в Японії на сьогоднішній день (1,46 дитини на одну жінку).

Загалом, у країнах із позитивною динамікою народжуваності та коефіцієнтом заміщення (середня кількість дітей у сім'ї) графічне вираження вікової структури населення має вигляд піраміди, де основа – це діти, молодь та люди до 30-35 років. Така піраміда була характерна для Японії у 1950 р.

Однак з урахуванням тенденцій останніх років графічне вираження вікової структури Японії набуває вигляд «повітряного змія», коли старша вікова група починає формувати більшу частку населення [8].

Що стосується коефіцієнту залежності (частку дітей до 14 років та людей від 65 років і старше у загальному обсязі працездатного населення), то в Японії даний показник зріс із 43,01% у 1992 р. до 64,46% у 2015 р. Дана тенденція підтверджує зростання тиску на працююче населення.

Серед основних причин, що провокують таку демографічну ситуацію в Японії, виділяють:

– популярність здорового способу життя; розвинену систему охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища та медичного страхування, що роблять можливими зростання середньої тривалості життя населення (жінки – 87,05 років, чоловіки – 80,79 років);

– загальне падіння значення інституту шлюбу в країні, що призводить до зростаючого тренду серед жінок щодо пізнього одруження та від-

кладання народження дитини до віку старше 30-35 років з метою утримання робочого місця;

– загальне стимулювання урядом залучення жінок до процесів виробництва у зв'язку із зменшення робочої сили в країні;

– величезний вплив культурних традицій, що осуджують народження дітей поза шлюбом, та разом з цим, становлення Японія як одного з найбільших ринків сексуальних послуг в Азії;

– дії уряду щодо залучення працівників до понаднормової праці, що зменшує час на піклування за членами сім'ї; політика пожиттєвого найму;

– упереджене ставлення серед населення Японії до іммігрантів, політика «закритих кордонів» та усталена віками мононаціональність населення країни (98,45% населення є етнічними японцями);

– зростання кількості «хікікоморі» – термін, введений Міністерством здоров'я, праці і добробуту Японії, що визначає осіб, які не покидають своїх домівок та відмовляються від спілкування з іншими людьми протягом щонайменше 6-ти місяців. Згідно з даними Міністерства, кількість осіб, що належать до даної групи, становила 541 тис. віком 15-39 років у 2016 р.;

– поширення поглядів «фуріта» (furita) серед молоді, тобто переважаючого бажання мати роботу з неповним робочим днем, навіть попри можливість знайти постійну роботу;

– поширення серед молодого покоління залежності від відеоігор та розважальної літератури, що пропагує аморальність та жорстокість [9, 10].

Добробут та високий рівень доходів японців, як в минулому так і сьогодні, забезпечив населення майже всім необхідним: будинки, автомобілі, електроніка тощо. Віра у стабільність майбутніх доходів, що підтримується існуючою системою працевлаштування, не змушує людей активно інвестувати кошти для забезпечення майбутніх витрат. Рівність розподілу доходів у суспільстві, де майже відсутній прошарок населення із низьким рівнем доходу, знищує базу для стимулювання сукупного попиту. Ці процеси супроводжуються дефляцією, що стримує подальші зростання та розвиток японської економіки.

Цікавим є момент взаємозв'язку між старінням нації та дефляцією в країні, що був досліджений у теорії життєвого циклу Франко Модільяні. Автор зазначав, що в молодому віці люди беруть кредити, купують активи, коли мають максимальний дохід, та продають їх у зрілому віці для забезпечення власного споживання. Таким чином, чим менше молодого населення, тим менший попит на позичковий капітал, а чим більше пенсіонерів, тим більша пропозиція фінансових та реальних активів на ринку. Як наслідок, економіка стикається з проблемою дефляції [2].

Альтернативною точки зору дотримуються Мікаела Джузеліса та Елода Такатса, які за-

уважували, що зростання частки пенсіонерів у структурі населення країни збільшує частку людей, що просто споживають товари, та зменшує відсоток тих, хто безпосередньо виробляють товари та споживають їх. У даному випадку на ринку існує надмірний попит на товари, що призводить до інфляції [3]. Незважаючи на те, що дана теорія є теоретично вірною, у ситуації з Японією вона не діє.

Висновки і пропозиції. У будь-якому випадку, застій у розвитку японської економіки протягом більше ніж 20-ти останніх років є очевидним. Банк Японії та уряд Сіндзо Абе протягом п'яти років активно намагається вирішити цю проблему, використовуючи усі можливі і доступні монетарні засоби, однак позитивних результатів досі не спостерігається.

Доволі показовим є той факт, що проблема старіння нації та зменшення чисельності населення викликає більше занепокоєння в ООН, ніж у правлячих колах Японії. Уряд взяв за мету стимулювати економіку та приймає економічні рішення, які можуть ще більше загострити демографічну ситуацію, як у випадком сприяння працевлаштуванню жінок.

Звичайно, в Японії величезний вплив має культура та традиції, які формувалися століттями, тому навряд чи варто сподіватись, що найближчим часом компанії стануть менше платити працівникам старшого віку та звільняти робочі місця для молодого населення, щоб збільшити продуктивність праці як засіб зростання ВВП.

Також не варто очікувати і кардинальних змін у ставленні до інституту сім'ї. Жінки, які нещодавно відчували підтримку уряду у сфері працевлаштування, навряд чи звільняться в найближчий час та збільшать народжуваність у країні.

Найбільш дієвим рішенням на сьогоднішній день може стати відкриття кордонів для іммігрантів, що є потенційним джерелом робочої сили та сприятимуть штучному приросту населення. Однак, існують побоювання, що корінне населення не підтримає такої пропозиції, саме тому навіть у передвиборних кампаніях ніхто з політичних партій не торкається даного питання.

Іншим варіантом вирішення проблеми падіння обсягів промислового виробництва є розвиток новітніх технологій та роботизація виробництва. У свій час Білл Гейтс запропонував оподаткування роботів, які все більше займають робочі місця звичайних людей, так званім аналогом податку на доходи фізичних осіб. Впровадження подібного податку в Японії могло б вирішити проблему тягаря утримання пенсіонерів.

Негативні тенденції динаміки, розподілу вікової структури населення мають примусити уряд Японії визнати недовіру теперішнього курсу активізації економіки та зосередити увагу на демографічному аспекті.

Список літератури:

1. Web clock of child population in Japan. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mega.econ.tohoku.ac.jp/Children/index_en_2015.jsp
2. Якобчук В. Історія економіки та економічної думки / В. Якобчук, Ю. Богоявльська, С. Тищенко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/2015101166949/politekonomiya/teoriyi_smita_rikardo_zh-b_seya_bastia_maltusa_millya

3. Старение населения vs дефляция: японский пример [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/articles/57074/print>
4. Як зростатиме і старішатиме населення світу – огляд МВФ / ВВС Україна – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2016/02/160225_imf_demografic_reports_az
5. Статистичні дані Світового банку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>
6. The mystery of Japan's sluggish exports / The Economist. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/10/economist-explains-5>
7. Result of population estimates: monthly report / Statistics Bureau of Japan – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stat.go.jp/english/data/jinsui/tsuki/>
8. Population pyramids of the world from 1950 to 2100 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.populationpyramid.net/japan/2050/>
9. Ray Mercer. Four trends among Japanese youth / Mercer Ray – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.raymercer.net/japan/four-trends-among-japanese-youth/>
10. Metabolizing Japan, the world's oldest nation / Forbes – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2016/08/30/metabolizing-japan-the-worlds-oldest-nation/3/#52f110605519>

Конева Т.А., Кузнецов А.В.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕССА СТАРЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ НА ЭКОНОМИКУ ЯПОНИИ

Аннотация

Статья посвящена проблеме определения причин старения нации в Японии и направлений влияния демографической ситуации на экономику данного государства. В рамках исследования были выявлены негативные тенденции касательно низких темпов экономического роста страны, уменьшения объемов, отрицательной величины чистого экспорта за последнее десятилетие. Среди основных причин такого положения в экономике была рассмотрена роль демографической ситуации. В частности, проанализирована возрастная структура населения Японии, установлены причины роста доли пожилых людей, абсолютного и относительного уменьшения количества детей и трудоспособного населения. Исследованы возможные направления влияния демографического фактора на экономические показатели страны: потребительский спрос, дефляцию (инфляцию), уровень доходов бюджета.

Ключевые слова: экономический рост, дефляция, демография, возрастная структура населения, трудоспособное население, старение нации.

Koniewa T.A., Kuznietsov A.V.

Petro Mohyla Black Sea National University

THE INFLUENCE OF AGING POPULATION ON ECONOMY OF JAPAN

Summary

The article is devoted to the problem of determining the causes of aging population in Japan and directions of demographic factors' influence on the economy of the state. Within the research paper, there were found negative trends of low economic growth, reduction of volume and negative value of net exports over the last decade. Demographic factors were observed among the main reasons of the following economic situation. In particular, there was analyzed the age structure of the population of Japan, established the reasons of increase in the proportion of elderly people and absolute and relative reduction in the number of children and working-age population. There were investigated possible directions of influence of demographic factors on economic indicators of the country, including consumer demand, deflation (inflation), level of budget revenues.

Keywords: economic growth, deflation, demography, age structure of population, working-age population, aging population.